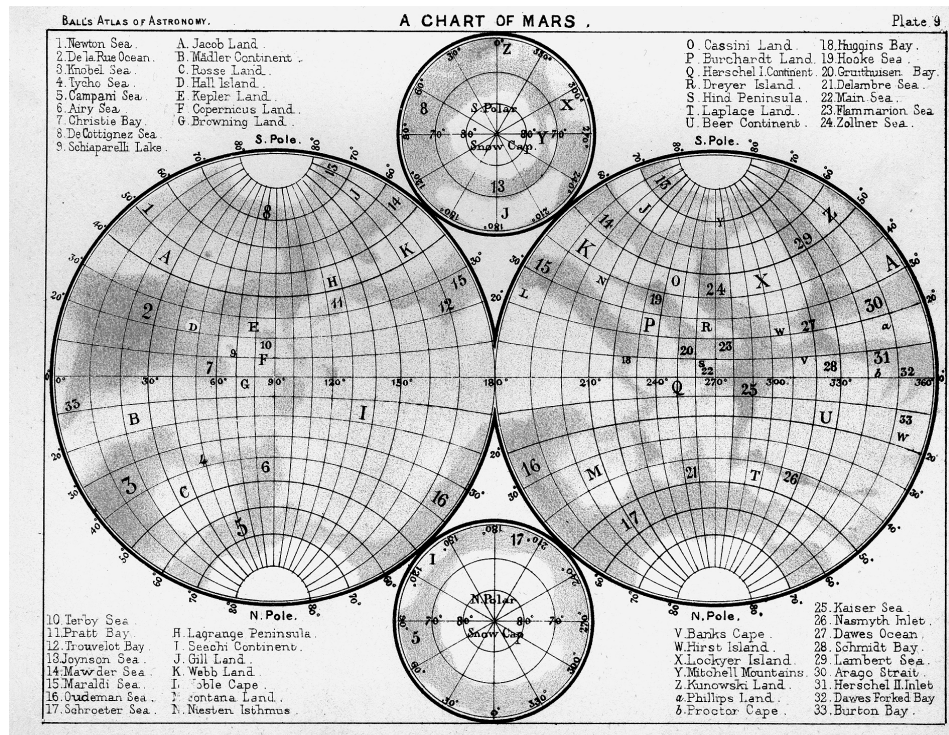

Fuchs, E. (2004). EF's Visit to a Small Planet: Some Questions to Ask a Play. *Theater* 34(2), 4-9.
<https://muse.jhu.edu/article/169652>

Karta över Mars.
 Bild: Sir Robert Stawell Ball

Elinor Fuchs

EF's besök på en liten planet Frågor att ställa en pjäs

Översättning till svenska Otto Sandqvist

Allt sedan sitt ursprung som ett klassrumsverktyg på 1990-talet, har Elinor Fuchs essä samlat en hängiven läsarskara, börjandes med trasiga fotokopior som gått från hand till hand i litteraturcirklar och på universitet. Mer nyligen har den inspirerat diskussioner på chattrum på internet och citerats i akademiska tidskrifter, trots att den varit otillgänglig för en bred publik. Tiden har kommit för att publicera "EF's besök på en liten planet," en essä som utvidgar vår förståelse av dramatiska världar. Likt en bra pjäs, blir den mer meningsfull för varje läsning.
- Redaktörerna

Den följande promenaden genom dramatisk struktur är ett undervisningsverktyg. Jag har under de senaste åren använt den på Yale School of Drama som en ingång till "Läsa Teater", en kurs i kritiskt skrivande för magisterstuderanden i dramaturgiprogrammet.

"Frågorna" nedan är dels formulerade för att förhindra det omedelbara (och förlamande) hoppet till en karaktär analyserande och normativ psykologi, som teaterkritik ofta baserar sig på. Trots detta partiska försök till korrigering, är tillvägagångssättet som här föreslås inte ett "system" som är avsett att ersätta andra sätt att analysera dramatik. Jag använder detta tillvägagångssätt ofta tillsammans med Aristoteles oersättliga insikter om dramatisk struktur. Snarare kunde tillvägagångssättet betraktas som en modell för en kritisk fantasi.

I en fin artikel om *Hedda Gabler* beskriver kritikern Philip E. Larsson karaktären av "en äkta scenkonstkritik." Ifall kritik "vägrar nöja sig med att bedöma det efemära," skrev han, "måste [det] försöka beskriva ett potentiellt objekt, något som varken dramatikern, kritikerna eller läsaren någonsin sett eller kommer att se." Dessa frågor är ämnade att lysa upp den mörka materian i dramatiska världar, för att synliggöra de potentialiteter som Larsson hänvisar till. Oavsett svaren, gör frågandet av frågor ett väsentligt bidrag till kritik.

- Elinor Fuchs

Vi måste utgå ifrån att det inte finns några misstag i pjäsens värld. Ingenting sker av "slumpen," inte ens slumpen. I detta fall finns det ingenting i pjäsen som skulle vara utan betydelse. Detta medför att pjäsen ber oss att rikta den vår totala medvetenhet, uppmärksamhet och nyfikenhet utan censuren av selektiv tolkning, "god smak" eller "korrekt form". Innan vi gör bedömningar, måste vi fråga frågor. Detta är den djupaste - ofta upprepade men sällan förstådda - betydelsen av tanken att studerandet av konst visar oss hur man skall leva.

I. PJÄSENS VÄRLD: DET VIKTIGASTE FÖRST

En pjäs är inte ett en-dimensionellt arbete i litteratur, inte en poetisk beskrivning av en annan värld, utan en i sig annan värld som passerar dig i tid och rum. Språk är bara en del av den här världen. De som tänker för uteslutande i termer av språk har svårigheter att läsa pjäser. När du "ser" den här andra världen, när du upplever dess tid-rum dynamik, dess arkitektoniska egenskaper, först då kan du reda ut språkets roll i den.

Ifall ett för uteslutande fokus på språk gör det svårt att läsa pjäser, skapar ett för uteslutande fokus på karaktärer det motsatta problemet: det gör läsandet för lätt. Ifall man ser på dramatiska strukturer för begränsat i termer av karaktärer riskerar pjäsens främmande värld att oproblematiskt kollapsa in i vår värld. Scenens värld lyder aldrig samma lagar som vår värld, för i scenens värld är ingenting möjligt förutom det som där är: ingen annan bor där; ingen annan geografi är tillgänglig; inga alternativa handlingar kan utföras. För att se hela den här världen, gör det bokstavligen: modellera pjäsen till en medelstor boll, lägg den framför dig och kisa med ögonen. Gör bollen så liten att du kan se hela världen, inte så liten att du förlorar detaljer, och inte så stor att detaljerna övertäcker helheten.

Framför dig är "pjäsens värld." Kisa ännu, fråga om rummet. Hurdant är rummet på den här planeten? Interiör eller exteriör, byggd eller naturlig? Är utrymmena inskränkta eller öppna? Ser du en lång passage med många "stationer"? Ser du ett landskap med dalar och berg? Hav och land? Är vi på en ö? I en grotta? På ett öken eller i en djungel? På en landsväg?

Fråga nu om tiden. Hur betar sig tiden på den här planeten? Står "tiden stilla"? Är tiden frenetisk och stackato? Är det fri, lättsam tid? Hur markeras tiden på den här planeten? Med klocka? Med solen? Med ljudet av fotsteg? Hurdan tid är vi inne i? Cyklisk tid? Evig tid? Lineär tid? En hurdan sträcka gör tiden? En dag? En livstid?

Fråga om klimatet på planeten. Har vi stormar? Sol- och månförmörkelser? Har vi extrem hetta? Paralyserande köld? Är miljön på planeten frodig och överflödande, förtorkad och livsfientlig, syrefattig och kvävande? Vad är känslan av årstid på planeten? Höstlig? Vintrig?

Hurdan är stämningen på planeten? Munter? Allvarlig? Sorgsen? Ironisk? Gravlik? Stämningen är inte bara en fråga om intrigen (komedier är "glada" osv.), "tonen" bidrar också till stämningen. Vad är tonen på planeten? Delikat eller grov? Förståndig eller passionerad? Återhållen eller våldsam? Hur skapas stämningen och tonen på planeten? Med musik? Ljus, ljud, färg, former? Hurdana former? Kurvor? Hörn?

Kom ihåg att du inte bara kan bestämma att planeten är vintrig eller mörk för att du tycker att det skulle se intressantare ut i snö eller dimma, åtminstone inte ännu. Försäkra att du är uppmärksam på vad som finns på planeten. Det borde finnas konkreta bevis på planeten som du rapporterar om.

Du är inte färdig. I de flesta dramatiska världar finns det dolda, eller åtminstone osedda, utrymmen. Fråga frågor om dem också. Hurdana egenskaper har de i relation till rum, tid, ton och stämning? Hur förhåller de sig till den representerade världen, den som du kan se?

Slutligen, när du betraktar planeten, lyssna på dess "musik". Varje dramatisk värld har, eller föreslår, karaktäristiska ljud – av sörjande, firande, barns smatter, besvärjelser. Det kommer att växla mellan mänskliga ljud och ljud från landskapet, eller mellan ljud och tystnad. Lyssna på ljudets mönster.

II. PJÄSENS SOCIALA VÄLRD: EN NÄRMARE TITT

Du är inte ännu färdig att undersöka varelserna som bebor denna värld. Innan du frågar efter deras individuella egenskaper och motiv, finns det andra saker som du måste veta. Fortsätt att med kysande ögon betrakta planeten. Är det en offentlig värld, eller privat? Vad är dess klassregler? Aristokratiska? Folkliga? Blandade?

I hurdana mönster arrangerar sig gestalterna på den här planeten? Ser du grupper som agerar tillsammans, isolerade individer, båda? Finns det en enskild central gestalt som är omgiven av en grupp? Är gestalterna parade i stridspar som är i konflikt? Ser och känner du spänningen av sammankopplade trianglar?

Hur uppträder gestalterna på den här planeten? Är de inåtriktade eller två-dimensionella? Subtila? Överdrivna? Är de som dockor? Som clowner? Som du? (Är du säker?)

Hur klär sig gestalterna å den här planeten? I trasor, i kartongutskärningar? Som vi? (Är du säker?)

Hur är gestalterna i växelverkan med varandra? Genom att slåss? Genom förständig diskussion?

Vem har makt på planeten? Hur har makten uppnåtts? Vem utövas den över? I vilka syften utövas den?

Ett hurdant språk talas det på planeten? Vers eller prosa, dialog eller monolog, alldeles säkert. Men också vilken slags språk dominerar på planeten, ett rationellt språk eller ett känslspråk? Och hurdana känslor? Är språket färgstarkt eller platt, avklippt eller flytande, metaforiskt eller logiskt? Sprudlande eller noga överlagt? Och hur är det med tystnader?

III. VAD FÖRÄNDRAS?

Du har fått en känsla av den här världen. Titta nu på den dynamiskt, för den rör sig med tiden. Inom "reglerna" för hur världen fungerar förblir inget sig likt. Vad förändras i världen?

Titta på den första bilden. Titta sedan på den sista. Placera sedan någon slagkraftig bild nära centret av pjäsen (den tomma lådan i Thomas Kyds *The Spanish Tragedy* är ett bra exempel). För att inge känslan av ödesbestämmelse på planeten fundera genom dessa tre bildmarkörer. Varför var det väsentligt att passera genom porten av centralbilden för att komma från den första till den sista bilden?

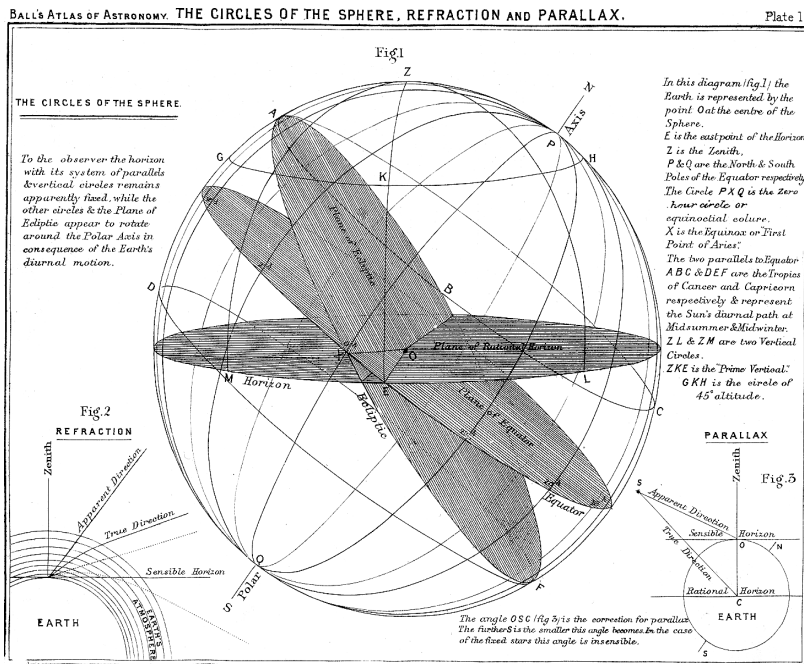

Diagram över cirklarna av sfären, refraktionen och parallaxen.
Bild: Sir Robert Stawell Ball

Vad förändras i landskapet i den här världen? Förflyttas den från interiör till exteriör? Från dalar till berg? Från staden till vildmarken?

Vad förändras i tiden? Rör sig tiden från skymning till natt? Natt till gryning? Morgon till midnatt? Genom de fyra årstiderna? Genom människolivets stadier? Eller stadierna av evigt liv, från skapelsen till den sista domen?

Vad förändras i språk? I ton, i stämning, i kostym?

Alla förändringar som du upptäcker påverkar och reflekterar förstås karaktärerna, men varje spår bör också ses som ett betecknande system i sig.

Vad förändras i handlingen? Har vi gått från förvirring till bröllop (grundintrigen i romantiska komedier)? Från hot till fridfullt festande (grundintrigen i [traditionella] tragikomедier)? Från hot till katastrof (grundintrigen i tragedier)? Från lidande till återfödelse (grundintrigen i passionsspelen)? Från hot till två olika slutresultat, lidande för de onda och rättfärdigande för de goda (grundintrigen i melodramer)?

Vad förändras inte? Finns det en stabil eller fast punkt i denna värld? En absolut realitet? Gud? Graven?

Kisa en sista gång. När du sätter ihop rum, tid, den naturliga världen och den sociala världen, element som förändras och element som inte gör det, upptäcker du "myten". Pjäser är fyllda av arketyperiska platser – slott, trädgårdar, skogar, vägar, öar, gröna världar, drömvärldar, stormar, nattliga scener, och så vidare och så vidare. Ifall pjäsen börjar i ett palats, förflyttar sig sedan till en månbelyst skog och återvänder sedan till palatset nästa dag eller natt (vilken är det? dag eller natt?), vad berättar denna utveckling till dig? Hur påverkas den sista palatsscenen av den nattliga resan in i skogen? Är världen av pjäsen en förändrad värld i slutet av pjäsen? Eller är det samma värld som återgår till det "normala", med små justeringar? Världars öden avgörs med dina svar.

IV. GLÖM INTE BORT DIG SJÄLV

Då du söker efter det som förändras, glöm inte bort att fråga vad som förändras i dig - den som föreställer sig världar. Fråga: vad har den här världen krävt av mig? Ber den mig om medlidande och rädsla? Ber den mig att resonera? Att fysiskt delta i handlingen på scenen? Ber den mig att interagera med de andra åskådarna? Att lämna teatern och vidta politiska åtgärder? Att rannsaka mig själv och min etik? Kanske den här världen bara vill underhålla mig, varför inte? Men hur gör den denna avsikt klar?

V. TEATRALA SPEGLAR

Hur viktiga än dessa interna system är, talar inte dramatiska världar endast till och inom sig själv; de talar också till varandra. Hur många föreställningar signalerar till dig inifrån denna värld? Hur många ekon av andra dramatiska världar föreslår de? Hur kommenterar dessa ytterligare lager av teatralitet på det du redan upptäckt?

VI. KARAKTÄREN PASSAR MÖNSTRET

Först nu är du verkligen redo att undersöka gestalterna som bebor denna värld. Varje antagande du gör om en karaktär måste återspegla förhållandena i karaktärens värld, inklusive hur psykologin fungerar. Du kan komma fram till den mest intressanta versionen av vad som helst för fråga om en karaktär genom att först undersöka hans teatrala planet. Karaktärer *betyder* endast då de bebor, fullgör, engagerar sig med ett antal händelseplatser, handlingar och objekt under specifika förhållanden. Karaktärer är beståndsdelar i ett komplext artistiskt mönster. Börja med att upptäcka mönstret!

Varning: tillåt dig själv inte att skapa ett mönster som utesluter "singulariteter", gåtfulla händelser, objekt, figurer, eller scener som "inte passar". Kom ihåg att inget i pjäsens värld finns där av en slump. *Gåtorna kan dölja svaren du söker*. Anta att pjäsens värld är fullständigt medveten, bestämd, begränsad. Ge en redogörelse av världen där du försöker ta i beaktande alla element i den: visuella, temporala, ljud-, ton- och gestaltrelaterade. Var nyfiken då varje element avslöjar sig som en agent i pjäsen. *Var någon som upphetsas till mening*.

Det är klart att du kan skapa mening på många olika sätt i den här världen. Skapa mening på det mest inkluderande sätt du kan. Det kommer att finnas mer att se.

Hänvisning

1. Philip E. Larson, "French Farce Conventions and the Mythic Story Pattern in Hedda Gabler. A Performance Criticism," in *Contemporary Approaches to Ibsen* (Oslo: Universitetsforlaget AS, 1985), 202.